

Halil İbrahim Şahin (2010). *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*. Konya: Kömen Yayınları, 728 s., ISBN: 978-975-6527-60-3.

Aslı BÜYÜKOKUTAN TÖRET

Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği adlı eserin yazarı Dr. Halil İbrahim Şahin, Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalında öğretim üyesidir. Prof.Dr. Ali Duymaz'ın danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, Türkiye'de yeterince araştırılıp incelenmeyen Türkmen destanları hakkında kavram, anlatıcı, anlatım, anlatım ortamı, anlatım zamanı, destancılık mektepleri, konu, tip ve metinler açısından metin ve anlatım ortamı merkezli yöntemler çerçevesinde tespit ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Gelenekle ilgili bütün problemleri çözmeye iddiasında olmayan eserin, mevcut geleneğin sınırlarını çizme,

kendine özgü yanlarını tespit ve tahlil etme, elde edilen verileri diğer Türk destanlarıyla mukayese ederek Türkmen destan geleneğinin Türk destan geleneği içindeki konumunu belirleme hedefine giderken söz konusu yöntemleri başarılı bir şekilde izlediği görülmektedir.

Türkmen destanları ve destancılık geleneği üzerine yapılan çalışmalarda bugün önemli bir artış yaşanmasında, Türkiye dışındaki Türk topluluklarının bağımsızlıklarına kavuşmasının etkisi büyüktür. Sovyetler Birliği döneminde sınırlı bilgiler elde edilen, hatta varlığından dahi haberdar olunmayan pek çok Türk topluluğunun destan gelenekleri ve destan metinleri üzerine Türkiye'de yapılmış ve yayımlanmış ciddi çalışmalar bulunmaktadır. Destan araştırmalarında alınan söz konusu mesafenin sonucunda, Türk topluluklarının destan gelenekleri sadece Wilhelm Radloff, Nikolay F. Katanov, G. N. Potanin, N. P. Direnkova gibi Rus Türklük Biliminin önde gelen isimlerinin eserlerinden takip edilmekle kalınmamakta, destan araştırmalarına yeni açılımlar getirilebilmektedir. Dr. Halil İbrahim Şahin'in bu çalışması da Türkmenlerin destancılık geleneğini konu edinmesi ve bu geleneği diğer Türk destan

gelenekleriyle mukayese etmesi açısından Türk dünyası destancılık geleneğinin bir bütün olarak ortaya konulması yönündeki çabalara önemli bir katkıdır.

Eser, “Ön Söz”, “Sonuç” ve “Kaynakça”nın dışında “Giriş”, altı bölüm ve destan metinlerinden oluşmaktadır.

“Giriş” kısmında, “Destan Kavramı” başlığı altında, destan türüyle ilgili bilgiler verilmiştir. Türkiye’de Türk topluluklarının destanları ve destancılık gelenekleri üzerine yapılan çalışmaların yanı sıra, yazarın destan kavramıyla ilgili aktarımlarını gerçekleştirdiği bu kısım, kendisinden sonra yapılacak olan çalışmalar için (ki, bu çalışmaların künyesi “Kaynakça” bölümünde yer almaktadır) önemli bir bibliyografya olmakla birlikte, okuyucunun dikkatini konuya çekmek açısından da işlevseldir.

“Türkmen Destanları ve Destancıları Üzerine Yapılan Çalışmalar” başlıklı “Birinci Bölüm”de, Türkmen destanları ve destancılık geleneği üzerine yapılan çalışmalar, kronolojik sıralama esas alınarak tanıtılmıştır. Türkmen destanları ve destancılık geleneği üzerine gerek Türkmenistan’da gerekse Avrupa ve Türkiye’de yapılan çalışmaların künye bilgilerinin yanı sıra içerikleri hakkında da değerlendirmelerin yer aldığı bu bölüm oldukça tatmin edicidir.

“Türkmen Destanlarının Tür Özellikleri, Tasnifi ve Kaynakları” başlığını taşıyan “İkinci Bölüm”de öncelikle, Türkmenistan’da destan türü ve bu türü adlandırmada kullanılan “epos”, “dessan”, “avtorlu dessan”, “anonim dessan”, “erteki eposu” terimleri hakkında, sözlüklerle destan konulu çalışmalardan yola çıkılarak ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ardından Türkmen destanlarının tasnifi konusuna değinen yazar, daha önceki araştırmacıların tasniflerini aktardıktan sonra “kahramanlık destanları”, “aşk destanları” ve “dinî destanlar” hakkında yazılı kaynaklardan hareketle ayrıntılı ve tatmin edici bilgiler vermiştir. Söz konusu bilgilerin yanı sıra yazar bu bölümde, Türkmen destanlarının kaynakları, konuları, şekil ve üslup özellikleri, destanların anlatım tekniği ve kompozisyon hususlarında da yeterli bilgiler vermiş ve bunları etraflıca tartışmıştır.

“Türkmen Destancıları ve Destan Anlatımı” başlığını taşıyan ve iki kısımdan oluşan “Üçüncü Bölüm”de, “Anlatıcı” başlığı altında, Türkmen destanlarının anlatıcıları (ozan, kıssaçı, bağşı) hakkında, yazılı kaynaklardan hareketle, kısa bilgiler verildikten sonra bağşılığın eğitimi ve bağşılığa geçiş törenleri, bağşıklık mektepleri (yolları), bağşılığın kullandıkları müzik aletleri üzerinde durularak bazı bağşılıklar tanıtılmıştır. Türkmen destanlarının anlatıcıları, bağşılığın eğitimi ve bağşılığa geçiş törenlerine değinilirken, diğer Türk topluluklarının destancıları ve bu destancıların destancılığa geçiş törenleri üzerinde de durulması kanaatimizce bu bölümü daha da değerli kılmaktadır. “Destan Anlatımı” başlığı altında, destan anlatma zamanı ve mekânı, destan anlatımı, anlatıcı ve dinleyici ilişkisi üzerinde duran yazarın verdiği bilgiler, Türkmen

destancılık geleneğinin, Türk destancılık geleneği içerisindeki yerini ortaya koyma çabalarına önemli bir katkıdır.

“Türkmen Destanlarının Yapısal Özellikleri” başlığını taşıyan “Dördüncü Bölüm”de, Türkmenistan sahası kahramanlık konulu destanlarının yapısal özellikleri; kahramanın doğumu, ad alması ve çocukluğu, eğitimi, ata ve silaha sahip olması, alplığı, ganimet ve evlenmek amacıyla akına çıkması ve yurduna geri dönüşü bağlamında titiz bir şekilde tespit edilmiştir. Türkmenistan sahası kahramanlık destanlarının yapısal özelliklerini ortaya koyabilmek adına, diğer Türk topluluklarının kahramanlık destanlarının yapısal özelliklerine de değinilmiş olması konuyu daha da netleştirmektedir. Yazar, benzer şekilde, aşk konulu destanların da yapısal özelliklerini başarılı bir şekilde tespit edip yorumlamıştır.

“Türkmen Destanlarında Tipler” başlıklı “Beşinci Bölüm”de, “alp / batır tipi”, “düşman tipler” ve “yardımcı tipler” başlıkları altında, Türkmen destanlarındaki tipler tespit edilip yorumlanmıştır. Söz konusu tiplerle ilgili tespit ve değerlendirmelerden varılan sonuçların maddeler hâlinde sıralanmış olması, okuyucuya, tiplerin sistemli bir şekilde sunulması adına güzel bir uygulamadır. Yazarın, Türkmen destanlarındaki tipleri ele almadan önce Türk topluluklarının destanlarında yer alan tipler hakkında genel bilgiler vermesi, tiplerle ilgili tespit ve değerlendirmelerini daha anlamlı kılmaktadır.

“Türkmen Destanlarının Motif Yapısı” başlıklı “Altıncı Bölüm”de, Türkmenistan sahası destanlarında yer alan motifler “Sosyal Hayatla İlgili Motifler”, “Olağanüstülüklerle İlgili Motifler”, “Büyü ve Sihirle İlgili Motifler” ve “Dini Motifler” başlıkları altında büyük bir özen ve titizlikle tespit edilip yorumlanmıştır.

Çalışmayla ilgili ulaşılan sonuçlar “Sonuç” bölümünde verilmiştir. Türkmenistan sahasında “destanlar üzerine yapılan çalışmalar”, “destan türünü adlandırmada kullanılan terimler”, “destan tasnifleri”, “destanların kaynakları ve konuları”, “destanların kompozisyon özellikleri”, “destan anlatıcısı”, “destan icrası ve icra ortamları”, “destanların yapısal özellikleri”, “destan tipleri”, “destan motifleri” bağlamında tespit ve değerlendirmeler aktarılmıştır. Yazarın, Türkmenistan sahası destanları ve destancılık geleneği üzerine yapılacak olan daha sonraki çalışmalara dair önerilerini de sunmuş olması yol göstericiliği adına değerli bir katkıdır.

“Destan Metinleri” başlığını taşıyan bölümde, “Tulum Hoca”, “Ali Bey-Balı Bey” ve “Şah Senem-Garip” adlı destanların Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile metinlerine yer verilmiştir. Her bir destanın hangi kaynak veya arşivden alındığına dair bilgiler, metinlerin baş kısımlarında verilmiştir. Yazar, söz konusu destan metinlerini Latin harflerine ve Türkiye Türkçesine büyük bir emek ve titizlikle aktarmıştır.

Eserin “Kaynakça” bölümünün, zengin bir kaynak listesine sahip olması, eser adına büyük bir önem taşımasının yanı sıra gelecekte yapılacak çalışmalara da ışık tutması açısından önemlidir. Böylesi zengin içerikli bir listeye, bölümler okunurken hızlı bir şekilde takip edilebilmesi adına, eserin diğer baskılarında, “Destan Metinleri”nden önce yer verilebileceği naçizane tavsiyemizdir.

Çalışma, veri kaynağı olarak, Türkmenistan’ın çeşitli kurumlarında (kütüphane, araştırma enstitüleri vb.) yer alan Türkmen destanlarıyla ilgili arşiv bilgileri, Türkmenistan ve Türkiye başta olmak üzere Türk Cumhuriyetleri’nde ve dünyada Türkmen destanlarıyla ilgili olarak yayımlanan kitaplar, dergiler, tezler, sözlükler gibi yazılı kaynaklarla sınırlıdır. Türkmen destanlarının şekil, muhteva ve üslup özelliklerinin değerlendirildiği bölümlerde metin merkezli yöntemler, anlatıcı, anlatım ortamı, dinleyici gibi hususların ele alındığı kısımlarda ise bağlam merkezli yöntemler başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Türkmen destancılık geleneğinin Türk destancılık geleneği içindeki yerini belirleyebilmek için mukayese yönteminden de yararlanılmıştır.

Sonuç olarak bu eser, Türkmen destanları ve destancılık geleneği hakkında tatmin edici bilgiler ve malzemeler içermektedir. Tarih boyunca siyasi, kültürel, ekonomik vb. alanlarda sıkı ilişki içinde olduğumuz Türkmenistan bölgesinin destancılık geleneğinin ayrıntılarıyla ele alınması, Türk sözlü geleneğinin ve bu gelenek içinde önemli bir yere sahip olan destancılık geleneğinin bir bütün olarak ortaya konulabilmesi adına önemli bir katkıdır. Türkmen destan geleneğini Türkiyeli araştırmacı ve okuyucunun bilgisine sunan Dr. Halil İbrahim Şahin’e teşekkür eder, çalışmalarında başarılar dileriz.